

przewodnik
po tradycjach budowlanych
okolic Osiecka i Garwolina

BUDUJ LOKALNIE

Tradycyjne budownictwo naszych wsi i miasteczek to nasze dziedzictwo. Polecam Państwa uwadze tę publikację, chciałabym, aby służyła mieszkańcom w poznawaniu i zachowaniu lokalnego dziedzictwa architektonicznego i wiejskiego krajobrazu naszej gminy.

Wójt gminy Osieck
mgr inż. Karolina Zowczak

Prezentowane przykłady form i detali architektury tradycyjnej pochodzą z obszaru powiatu otwockiego z okolic Osiecka oraz terenu gmin sąsiednich: Celestynowa, Kołbieli, Sobienich Jezior oraz z części powiatu garwolińskiego i mińskiego, wchodzących w skład wspólnego obszaru kulturowego Mazowsza południowowschodniego.

Zostały zebrane w latach 2000–2020.

Łącznica 2019

Wydanie folderu współfinansowane ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego.

Mazowsze.
serce Polski

BUDUJ LOKALNIE

przewodnik po tradycjach budowlanych
okolic Osiecka i Garwolina

Hasło „buduj lokalnie” to zachęta, aby sięgnąć po stare, lokalne wzory architektoniczne, naturalne materiały budowlane, dawne technologie, i poszukać dla nich miejsca i nowych funkcji we współczesnej architekturze i przestrzeni.

Buduj lokalnie i lokalny styl architektoniczny to odwołania do Genius loci czyli ducha miejsca, w którym żyjemy, i odpowiedź na pytanie: co wyróżnia naszą miejscowość spośród setek innych wsi i miasteczek, sprawia, że jest miejscem wyjątkowym i dobrym do życia.

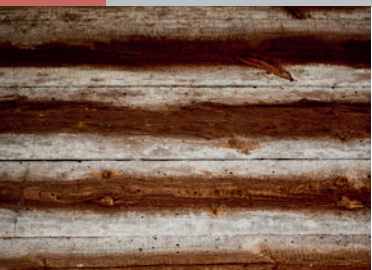
Jeszcze do niedawna tradycje architektoniczne były wyrazem odrębności społeczności lokalnych, wypracowywanym przez pokolenia sposobem bycia i życia w danym środowisku, czymś, co je odróżniało, i obiektem dumy. Dziś znów, w dobie szybkiej globalizacji, są to dla nas „produkty pierwszej potrzeby”. Po czasach kryzysu i odrzucenia tradycji, sięgamy ponownie po to, co lokalne, naturalne, szukając odpowiedzi na pytania: kim jesteśmy i gdzie jest nasze miejsce w świecie.

Chcielibyśmy, aby zebrana w tej książeczce wiedza służyła wszystkim mieszkańcom regionu, także inwestorom, inspirując ich do poszukiwania dialogu z otoczeniem, tradycją i historią miejsca, w którym żyją, zarówno w nowych realizacjach, jak i dbałości o historyczne obiekty wciąż obecne w naszym otoczeniu – niemych świadków historii lokalnej.

Folder ten jest próbą charakterystyki tzw. lokalnego stylu budownictwa okolic Osiecka i Garwolina, pięknego fragmentu południowo-wschodniego Mazowsza o bogatej i unikalnej tradycji budownictwa drewnianego. Publikacja prezentuje typowe tradycyjne formy budynków mieszkalnych, gospodarczych, małej architektury, spotykanych w okolicznych wsiach i miasteczkach, przedstawia charakterystyczne szczegóły architektury: lokalne materiały budowlane, konstrukcje, proporcje, detale. Życzymy miłej lektury, **buduj lokalnie!**

Opracował: Mateusz Niwiński
Współpraca: Radosław Berek

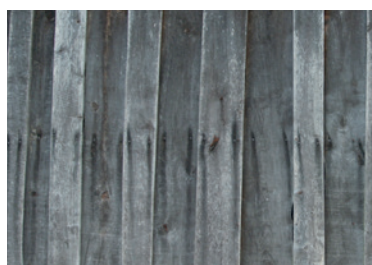
1 Tradycyjne materiały budowlane i wykończeniowe

Bale drewniane płaskie, w przekroju prostokątne, tworzą elewację budynków mieszkalnych i gospodarczych w konstrukcji zrębowej, gr. ok 10 cm, drewno sosnowe.

Czerwona cegła licówka używana jako materiał wykończeniowy, tworzy elewacje budynków mieszkalnych i gospodarczych.

Deski gładkie, szerokości min. 20 cm, ubijane pionowo, na zakładkę lub z listwami na łączeniach (szczyty domów, elewacje budynków gospodarczych, wiat, stodoła), sosna, świerk, olszyna, topola.

Szalówka z „brzuskiem” stosowana do wykonywania elewacji budynków mieszkalnych, ubijana w układzie: pion - poziom - pion, szerokości ok. 13,5 cm lub 18-20 cm, drewno sosnowe, świerkowe.

Kamień polny, granit, łupany na kawałki, służy do wykonywania fundamentów, schodów, elewacji budynków gospodarczych.

2 Tradycyjny dom na Mazowszu południowoschodnim

1 Dach czterospadowy, Radachówka, gm. Kołbiel, l. 60. XX w. BMP

2 Dach przyczółkowy, Starogród, gm. Siennica, lata 60 XX w. BMP

3 Dach naczółkowy, kryty gontem, Kuflew, gm. Mrozy

4 Dach dwuspadowy z okapnikiem w ścianie szczytowej, Stara Huta, gm. Garwolin

Domy mieszkalne oraz większość budynków gospodarczych na Mazowszu południowoschodnim wznoszono w konstrukcji zrębowej typu sumikowo-łątkowego. Do wykonania większości elementów konstrukcji używano drewna sosnowego i dębu na podwaliny. Prostopadłe bale grubości ok. 10 cm (tzw. sumiki) wpuszczano w pionowe słupy znajdujące się najczęściej przy otworach drzwiowych i okiennych (tzw. łątki), bale wiązano w narożach na rybi ogon z ukrytym czopem, wzmacniającym i uszczelniającym łączenie.

Tradycyjne domy rozplanowane są na planie prostokąta, o układzie dwutraktowym (z dwoma rzędami pomieszczeń) o wymiarach zewnętrznych ok. 12 x 7 m, lub jedynotraktowym (z jednym ciągiem pomieszczeń) o wymiarach zewnętrznych 11 x 5 m. Najstarszy typ budynków mieszkalnych dzielił się na dwie nierówne części rozdzielone sienią na przestrzał – większą mieszkalną z jednej strony i gospodarczą z tzw. komorą z drugiej.

Elewacje z litego bala bielono wapnem na biało, lub błękitno, czasem malowano tylko łączenia bali, tworząc pasiąstą strukturę, lub pozostawiano zrąb budynku w surowym drewnie. Bale uszczelniano pakietami lnianymi, mchem i gliną.

Pod koniec XIX wieku zaczęto przykrywać bale szalówką. Układano ją pionowo pod okapem, poziomo przy oknach i pionowo pod oknami. Dodawano liczne elementy ozdobne: okapniki, listwy przyokienne, nadokienniki, wycinane elementy szalówki itp. Niektóre zdobienia być może inspirowane były budownictwem linii otwockiej tzw. Świdermajerem, zostały one zaadaptowane na grunt budownictwa wiejskiego i znacznie przekształcone.

Najstarsze udokumentowane obiekty mieszkalne z tych okolic posiadały dachy czterospadowe (fot. 1), tzw. półszczytowe (fot. 2) lub kombinację obu tych typów. Najstarszym poszyciem dachów była tu strzecha ze słomy żytniej na terenach wiejskich i gont osikowy w miasteczkach i na budynkach użyteczności publicznej, np. szkołach, kaplicach, kościołach, leśniczówkach. Tradycja krycia słomą na tym obszarze zanikła całkowicie w I połowie XX wieku na rzecz blachy płaskiej, dachówki glinianej i cementowej, eternitu itp.

Zmieniły się także formy dachów na rzecz dachów naczółkowych (fot. 3) i dwuspadowych z okapnikiem w szczytowej ścianie (fot. 4), kąt dachu uległ obniżeniu do ok 38 stopni. Wydaje się, że ten typ budynków możemy współcześnie uznać za najbardziej typowy dla tej części Mazowsza. W połowie XX wieku zaniechano stosowania konstrukcji drewnianych w budownictwie mieszkalnym całkowicie.

Dom w konstrukcji zrębowej oszalowany, Lipiny, gm. Osieck

Dom w konstrukcji zrębowej, Czarnowiec, gm. Osieck

Widok elewacji oszalowanego domu zrębowego na kamiennym fundamencie z łamanego kamienia

Sposób osadzenia dachu na zrębie w konstrukcji zrębowej

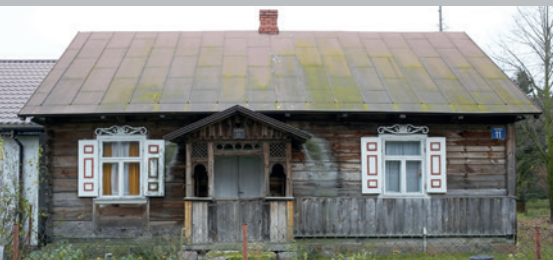

Zawęgłowanie naroży w konstrukcji zrębowej

Osadzenie podwaliny dębowej na kamieniach w konstrukcji zrębowej

Przykłady budownictwa drewnianego okolic Osiecka i Garwolina

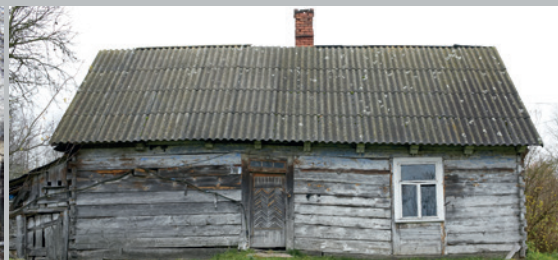
Górkki, gm. Osieck

Goździk, gm. Górzno

Wola Rębkowska, gm. Garwolin

Czarnowiec, gm. Osieck

Lubice, gm. Kołbiel

Oziemkóvkka, gm. Miastków Kościelny

Ponurzyca, gm. Celestynów

Nowe Kościeliska, gm. Osieck

Goździk, gm. Górzno

Sobienie Biskupie, gm. Sobienie Jeziory

Osieck

Osieck

Żelechów

Osieck

Czarnowiec, gm. Osieck

Czarnowiec, gm. Osieck

Niecieplin, gm. Garwolin

Oziemkóvkka, gm. Miastków Kościelny

Osieck

Czarnowiec, gm. Osieck

Gąsów, gm. Górzno

Niecieplin, gm. Garwolin

Żelechów

Dach dwuspadowy lub naczółkowy o kącie 38 st.

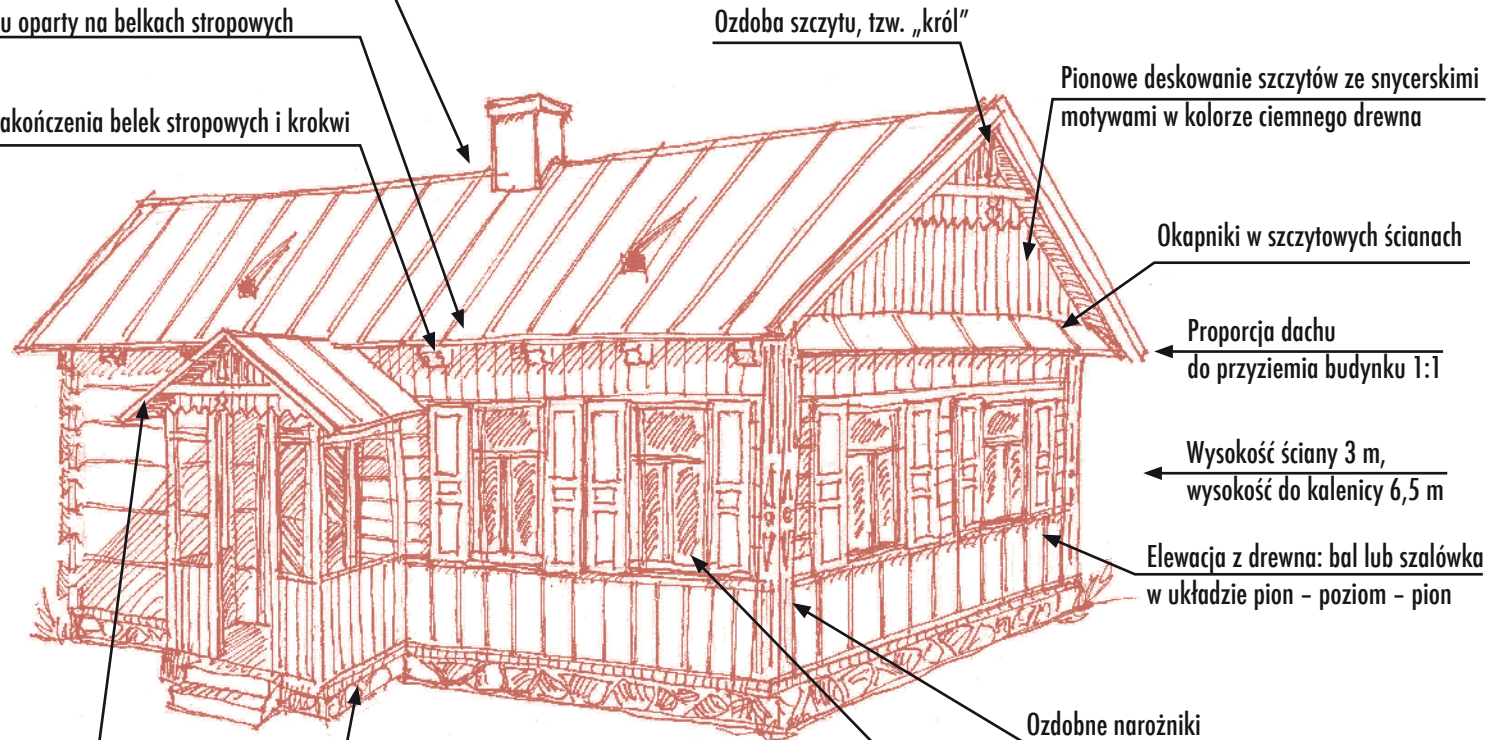
Okap dachu oparty na belkach stropowych

Ozdobne zakończenia belek stropowych i krokwi

Ganek o dachu dwuspadowym

Fundament z łamanego polnego kamienia zwieńczonego czerwoną cegłą

Bryła domu parterowego dwutraktowego (dwa rzędy pomieszczeń) na planie prostokąta o wymiarach ok. 12 x 7 m lub jednoraktowego (jeden rząd pomieszczeń) o wymiarach ok. 11 x 5 m.

Ozdoba szczytu, tzw. „król”

Pionowe deskowanie szczytów ze snycerskimi motywami w kolorze ciemnego drewna

Okapniki w szczytowych ścianach

Proporcja dachu do przyziemia budynku 1:1

Wysokość ściany 3 m, wysokość do kalenicy 6,5 m

Elewacja z drewna: bal lub szalówka w układzie pion - poziom - pion

Ozdobne narożniki

Okno dwuskrzydłowe (pionowy prostokąt) lub trzyskrzydłowe w kwadracie ze szprosami

Typowe kolory elewacji drewnianych:

	brąz: jasny RAL 3013, ciemny RAL 3003
	brąz orzech: jasny RAL 1004 lub RAL 1037, ciemny RAL 8001
	szary, tzw. siwy: jasny RAL 7038, RAL 9018), ciemny RAL 7000
	zieleń ciemna: jasny RAL 6011, ciemny 6010
	naturalna barwa starego drewna

4 Budynki gospodarcze i mała architektura wokół domu

Stodoła, Czarnowiec, gm. Osieck

Dębowa podwalina

Sposób zacopowania słupów w podwalinie w konstrukcji ryglowej

Drewniana obora, Czarnowiec, gm. Osieck

Drewniana obora, Ponurzyca, gm. Celestynów

Szczyt drewnianej obory, Ponurzyca, gm. Celestynów

Szkielet domu w konstrukcji ryglowej

Stodoły, wiaty, zadaszenia w konstrukcji ryglowej

Pierwotnie ważne budynki gospodarcze w siedlisku, takie jak stodoły, wznoszono z bala, jednak z czasem zaczęto stosować znacznie oszczędniejszą i lżejszą technologię szkieletową, tzw. ryglową, w której budowano stodoły, wiaty, różnego rodzaju zadaszenia i obiekty gospodarcze. Konstrukcję stanowią słupy o wymiarach min. 15 x 15 cm osadzone w podwalinie i ocepie na czopy ze wzmocnieniami z poziomych rygli i skośnych krzepnic. Szkielet objany jest z zewnątrz szerokimi deskami w pionie na zakład lub z listwami na łączeniach.

Drewniane obory i stajnie

Na opisanym terenie dość licznie występują jeszcze drewniane budynki inwentarskie, drewniane obory i stajnie. Wykonane są z bali sosnowych, w konstrukcji zrębowej, o dachu dwuspadowym pierwotnie krytym słomą, ustawione na wysokiej podmurówce z kamienia polnego. Posiadały zazwyczaj dwa do trzech pomieszczeń, okap dachu nad elewacją frontową wysunięty o ok. 1 m, tworzący ochronny podcień. Z czasem wyparte zostały przez murowane obory kamienno-ceglane.

Drewniana obora, Czarnowiec, gm. Osieck

Spichlerz, Nowe Kościeliska, gm. Osieck

Spichlerz, Pogorzel, gm. Osieck

Spichlerz, Ponurzyca, gm. Celestynów

Obiekty kamienno-ceglane

Do wznoszenia budynków gospodarczych obór i stajni używano surowej czerwonej cegły i łatwo dostępnego w okolicy polnego kamienia, który łupano na mniejsze fragmenty. Główne elementy konstrukcyjne i detale wykończeniowe, takie jak słupy, szczyty, gzymsy i półokrągłe nadproża otworów murowano z czerwonej cegły, fundament i ściany wykonywano z kamienia, stosując wypukłe fugi. Okap frontowy był zazwyczaj wysunięty na ok. 1 m w stosunku do elewacji frontowej, tworząc ochronny podcień.

Obora kamienno-ceglana, Rudno, gm. Kołbiel

Spichlerz, Ponurzyca, gm. Celestynów

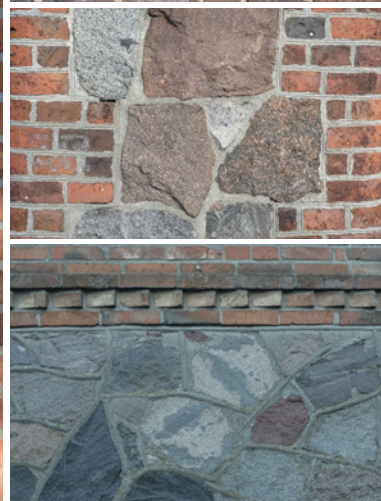
Spichlerze

Charakterystycznymi elementami krajobrazu okolic Osiecka są drewniane spichlerze używane dawniej do przechowywania ziarna i różnych sprzętów rolniczych. Te nieduże obiekty o średnich wymiarach 4 x 4 m były budowane z bali sosnowych w konstrukcji zrębowej, o dachu dwuspadowym pierwotnie krytym słomą, o jednym lub dwu pomieszczeniach, z jednym lub dwoma wejściami i małymi okienkami o funkcji wentylacyjnej, posiadały często okap dachu nad elewacją frontową wysunięty o ok. 1 m, tworzący ochronny podcień. Ustawiano je na dużych, płaskich kamieniach leżących wprost na ziemi. Powstawały do połowy XX wieku. Dziś stanowią cenną ozdobę otoczenia domu.

Obora kamienno-ceglana, Sufczyn, gm. Kołbiel

Obiekty kamienno-ceglane

Obiekty z czerwonej cegły

Na obszarze całego południowo-wschodniego Mazowsza budowano domy mieszkalne, murowane z czerwonej cegły. Fasady ozdabiano licznymi detalami: gzymсами, ryzalitami, charakterystycznymi półokrągłymi nadprożami. Surowa czerwona cegła stanowiła ostateczne wykończenie elewacji. Obiekty tego typu powstawały w I połowie XX wieku.

Dom mieszkalny,
Milew, gm. Kafuszyn

Dom mieszkalny, Kołbiel

Piwniczki

Ciekawymi przykładami murowanej małej architektury z okolic Osiecka są piwniczki do przechowywania zapasów, głównie warzyw. Najładniejsze wydają się te budowane z kamienia polnego i cegły. Na ścianie frontowej posiadają ozdobne kompozycje ceglano-kamienne lub detale z szarego betonu oraz ozdobne drzwi klepkowe.

Czarnowiec, gm. Osieck

Goław, gm. Pilawa

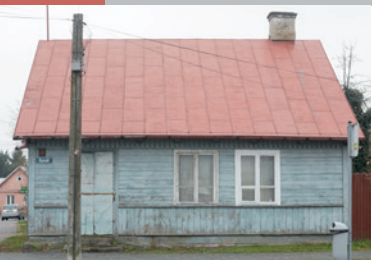
Pogorzel, gm. Osieck

Władzin, gm. Kołbiel

5 Styl lokalny – co jest ważne?

Elewacja domu, Osieck

Elewacja domu, Osieck

Elewacja domu, Stara Huta, gm. Garwolin

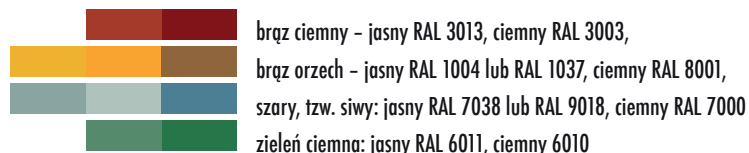
To jest stary, mazowiecki domek, na którym wymieniono oryginalną elewację na tzw. „pół bal”. Dom utracił cechy lokalnego stylu, układ nowej szalówki, jej kształt i szerokość nie odwzorowują oryginału, brakujące wyraźnych detali wykończenia okien, brak zróżnicowania kolorystycznego, same okna nie posiadają wyraźnych podziałów.

Elewacja:

Tradycyjne domy drewniane na Mazowszu południowoschodnim mają zazwyczaj elewację wykonaną z desek elewacyjnych, tzw. szalówki, z frezowanym wzorkiem w kształcie brzuska wzdłuż jednej z krawędzi, ubita na ścianie konstrukcyjnej z bali. Szerokość szalówki wynosi od 13,5 cm do ok. 20 cm.

Elewację pozostawiono w kolorze naturalnego ciemnego drewna, lub malowano kryjącą farbą w typowych kolorach:

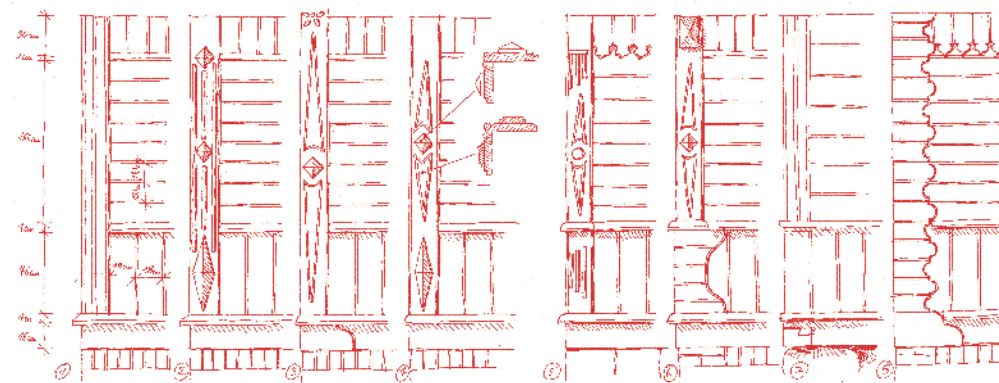
Klasyczny układ desek na elewacji to: pionowo pod okapem dachu (szer. ok 13,5 cm), poziomo na wysokości okien (szer. ok 13,5 cm), pionowo na dole pod oknami (szer. 16 – 20 cm), warstwa dolna wykończona drewnianymi okapnikami – na górze i dole. Warstwa górna desek pod okapem może nachodzić na warstwę środkową i może być zakończona wycinanymi motywami.

Jeżeli wymieniasz oryginalną deskę elewacyjną na nową, zadbaj o to, aby nowe elementy korespondowały z całościowym charakterem i oryginalnym stylem budynku. Nowe deski powinny powielić układ, szerokości, wzornictwo, a także kolor starej elewacji, w przeciwnym wypadku obiekt może bezpowrotnie utracić swój oryginalny charakter.

Narożniki

Tradycyjne narożniki domów drewnianych mają formę ciągłego kątownika z desek szerokości ok. 18 cm, ciągnącego się od podwaliny do poziomu okapu. Występują w kilku wariantach, zazwyczaj dekorowane są nabijanymi elementami snycerskimi, listewkami, frezowane wzdłużnie. Poniżej rysunki ośmiu różnych rozwiązań.

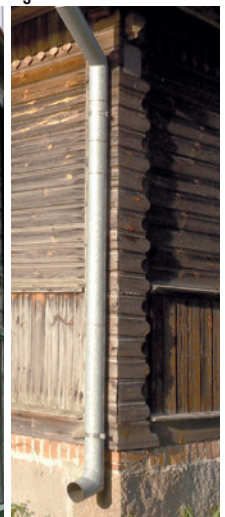
Zuzanów,
gm. Sobienie Jeziory

Nowe Kościeliska,
gm. Osieck

Czarnowiec,
gm. Osieck

Stara Huta,
gm. Garwolin

Lipiny,
gm. Osieck

Czarnowiec, gm. Osieck

Sobienie Biskupie, gm. Sobienie Jeziory

Karczunek, gm. Sobienie Jeziory

Nowe Kościeliska, gm. Osieck

Czarnowiec, gm. Osieck

Drzwi

Drzwi klepkowe – bardzo charakterystyczne dla dawnego budownictwa mazowieckiego, najczęściej jednoskrzydłowe, rzadziej dwuskrzydłowe, otwierane do wewnątrz. Wypełnienie ramy wykonane jest z frezowanych deseczek ubijanych w ozdobne wzory, często cała płaszczyzna drzwi nabijana jest kutymi ćwiekami.

Osieck

Stara Huta,
gm. Garwolin

Drzwi płycinowe – to nowszy typ drzwi, wpływ mody miejskiej, jednak bardzo pasujące do budownictwa drewnianego. Zazwyczaj jednoskrzydłowe, czasem szersze dwuskrzydłowe, otwierane do wewnątrz. Wypełnienie ramy wykonane z frezowanych płycin, tzw. filunków, model klasyczny z 4 płycinami (2 poziome na górze i dole, 2 pionowe w środku lub dwuskrzydłowe z symetrycznie rozplanowanymi płycinami w pionowych rzędach).

Czarnowiec,
gm. Osieck

Stara Huta,
gm. Garwolin

Drzwi z prostych desek

– wykonane z 3 szerokich desek spiętych od wewnątrz drewnianymi listwami „na zasuw”, osadzone na kątach zawiasach, otwierane do wewnątrz, stosowane m.in. w spichlerzach, pomieszczeniach gospodarczych, w wejściach do najstarszych domów.

Drzwi do spichlerza,
Stara Huta,
gm. Garwolin

Drzwi do spichlerza,
Ponurzyca,
gm. Celestynów

Goździk, gm. Górzno

Garwolin

Zamek do drzwi typu zapadkowego

Zamek do drzwi typu zapadkowego

Kute ćwieki we współczesnych drzwiach

Kraty w okienku od komory

Skobel

Zasuwa do drzwi

Okucia kowalskiej roboty

Wszelkie okucia potrzebne do budowy domu, wykonywali dawniej wiejscy kowale. Są to zamki do drzwi typu zapadkowego, zawiasy do drzwi i okiennic, ćwieki do nabijania drzwi, zasuw, skoble, kraty itp.

Zamek do drzwi typu zapadkowego

Zawias do okiennic

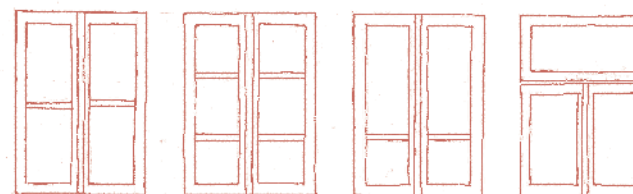
Wokół okien

Okna wraz z towarzyszącymi im dodatkami stanowią ważny element wyglądu tradycyjnego domu i istotny wyznacznik lokalnego stylu. Wiejscy stolarze i cieśle dbali o estetykę wykonania detali wokół okien, takich jak: oblistwowania, nadokienniki, okapniki i okiennice, wprowadzając własne wzory zdobień.

Popularnym typem okien stosowanych w dawnym budownictwie, a szczególnie drewnianym, są **okna skrzynkowe**. Mają one formę pionowego prostokąta, zazwyczaj dwuskrzydłowe z podziałem na cztery lub sześć kwater lub trzyskrzydłowe w typie nowszym z luffem na górze. Przybliżone wymiary okien to 100 x 140 cm, 120 x 160 cm lub 120 x 180 cm. Rzadziej występują okna trzyskrzydłowe o wymiarach ok. 180 x 180 cm. Zawsze malowane są na biało. Pojawiają się w różnych wariantach układu szprosów. Poniżej typowe podziały powierzchni okna występujące w lokalnym budownictwie:

Czarnowiec, gm. Osieck

Okiennice – wykonane są w konstrukcji ramy z wypełnieniami z ozdobnych płycin, tzw. filunków, w kilku wariantach kompozycyjnych, malowane zazwyczaj w dwóch lub trzech kolorach. Mają funkcję ochronną na wypadek silnego słońca, wiatru, deszczu i stanowią ozdobną oprawę dla okna. Poniżej przykłady różnych podziałów powierzchni okiennic:

Okno skrzynkowe w budynku ceglany, Kołbiel

Czarnowiec, gm. Osieck

Niecieplin, gm. Garwolin

Sobiebnie Szlacheckie, gm. Sobienie Jeziory

Czarnowiec, gm. Osieck

Czyszków, gm. Garwolin

Zuzanów, gm. Sobienie Jeziory

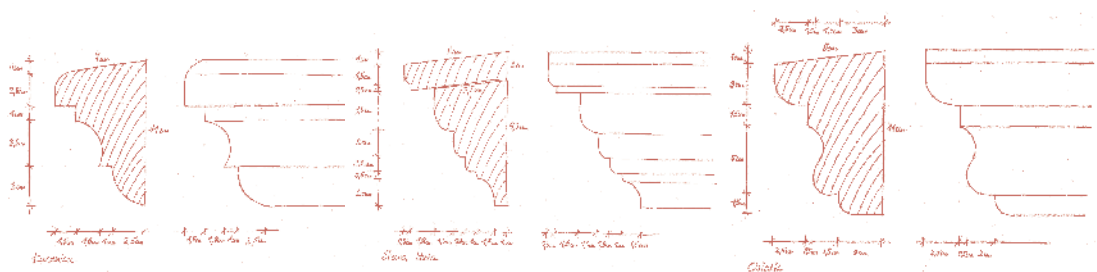
Nadokienniki występują w wielu wariantach, od bardzo prostych wzorów roślinnych do bardzo wyszukanych koronkowych kompozycji. Nadwieszane tuż nad oknem, były wizytówkami miejscowych stolarzy zajmujących się pracami wykończeniowymi.

Górki, gm. Osieck

Stara Huta, gm. Garwolin

Okapniki zabezpieczają okno przed podciekaniem. Wykonane najczęściej z jednego kawałka drewna, bogato frezowane, w wielu odmianach umieszczone były tuż pod oknem. Poniżej przykłady okapników z wymiarami.

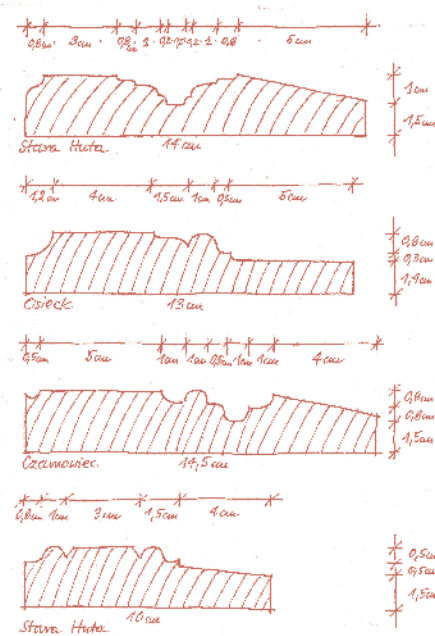
Czarnowiec, gm. Osieck

Osieck, gm. Osieck

Stara Huta, gm. Garwolin

Opaski wokół drzwi i okien to listwy bogato frezowane wzdłużnie, szerokości 13 - 15 cm. Zacinane na ukos, są nieodzownym dopełnieniem kompozycyjnym płaszczyzny okna, najczęściej malowane na biało. Poniżej przykłady przekrojów listew przykiennych z wymiarami.

Oblistowanie okna, Osieck, gm. Osieck

Oblistowanie drzwi, Czarnowiec, gm. Osieck

Jeżeli wymieniasz stare okna na nowe, wybieraj tylko te, które powielają oryginalną wielkość i stare podziały, nawet jeśli są wykonane w innych technologiach niż tradycyjne.

To okna tradycyjne, z oryginalnymi podziałami.

Te okna nie powielają oryginalnych podziałów, elewacja domu straciła unikalny charakter.

Ganek

Górki, gm. Osieck

Czarnowiec, gm. Osieck

Ponurzyca, gm. Osieck

Górki, gm. Osieck

Lubice, gm. Kołbiel

Natolin, gm. Osieck

Sobienie Szlacheckie,
gm. Sobienie Jeziory

Rudnik, gm. Osieck

Rudnik, gm. Osieck

Ganek

Ganek to reprezentacyjne wejście do domu. Usytuowany w bocznej ścianie domu od ulicy, czasami też od podwórza, posiada dach dwuspadowy wychodzący spod okapu, oparty na sześciu słupach o wymiarach 12 x 12 cm (4 od przodu, 2 od ściany domu) z wejściem usytuowanym centralnie na środku, rzadziej z boku przy ścianie. Ganek zazwyczaj posiada pełne barierki, wykonane z pionowych deseczek bez zdobień, zdobione końcówki krokiewek, w szczycie wycinane końcówki szalówki i ozdobną iglicę, tzw. „króla”. Zazwyczaj jest ażurowy, czasem od połowy przeszklony.

Uśniaki, gm. Garwolin

Konstrukcja dachu i stropu

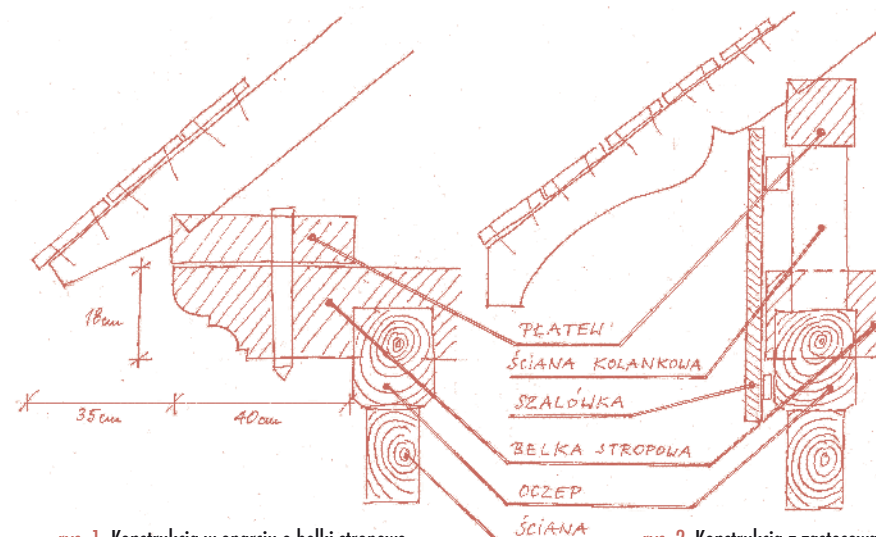
Strop drewniany oraz widoczne fragmenty okapu dachu – końcówki belek stropowych i więźby dachowej – to bardzo charakterystyczne elementy tradycyjnego budownictwa okolic Osiecka. Belki o przekroju ok. 15 x 18 cm wykonane są ze struganego drewna iglastego (sosna, świerk, modrzew, jodła), ustawione w rozstawie pomiędzy 80 a 100 cm, stanowią podstawę dla podłogi poddasza oraz całej konstrukcji dachu. Użycie drewna do wykonania tych elementów ma wiele zalet. Strop z drewna jest równie wytrzymały co stropy betonowe a przy tym dużo lżejszy, prostszy w montażu, jednocześnie piękny i przyjazny mieszkańcom domu.

Przykładowe wymiary przekroju belek stropowych z okolic Osiecka: 18 x 20 cm (Czarnowiec, Łuczniczka), 16 x 20 cm (Stara Huta), 13 x 20 cm (Osieck), 16 x 18 cm (Natolin). Belki stropowe posiadały zazwyczaj wycinane ozdobne końcówki.

Wnętrze izby ze stropem drewnianym, Czarnowiec, gm. Osieck

W tradycyjnym budownictwie okolic Osiecka występują dwa typy konstrukcji dachu.

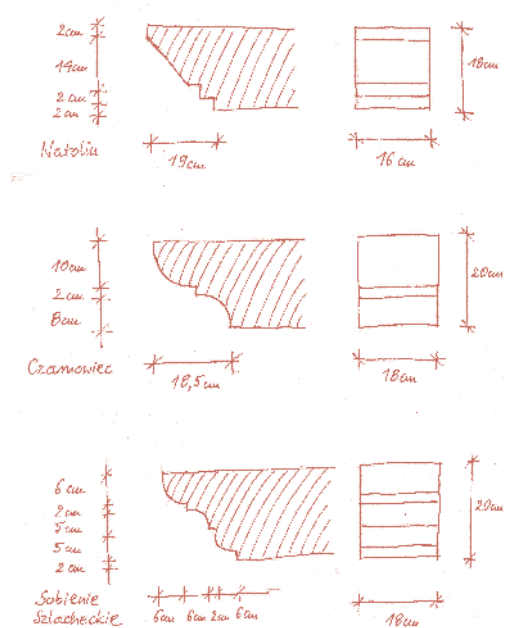

rys. 1 Konstrukcja w oparciu o belki stropowe

rys. 2 Konstrukcja z zastosowaniem ściany kolankowej

Konstrukcja dachu i stropu

Konstrukcja w oparciu o belki stropowe – płatwie podtrzymujące końce krokwi leżą na końcówkach belek stropowych wystających poza ściany budynku na ok. 40 cm. Wymiary płatwi, przybitych do belek grubymi, drewnianymi „tyblami”, to ok. 13 x 20 cm lub 13 x 25 cm. W płatwiach osadzone są, zazwyczaj pozbawione zdobień, krokwie, których końcówki wystają poza płatwie do 40 cm. Cały okap ma ok. 80 cm głębokości, widoczne końcówki belek stropowych były zazwyczaj bogato zdobione. Belki stropowe zaczynają się na wysokości ok. 280 cm, licząc od końca fundamentu, spoczywają na oczepie budynku. Rys. 1.

Rębków, gm. Garwolin

Konstrukcja okapu dachu w budynku gospodarczym, Ponurzyca, gm. Celestynów

Konstrukcja okapu dachu w budynku gospodarczym, Ponurzyca, gm. Celestynów

Konstrukcja okapu dachu w budynku gospodarczym, Czarnowiec, gm. Osieck

Zakończenie oczepu, Natonin, gm. Osieck

Zakończenie podciągów, Unin, gm. Garwolin

Zakończenie podciągów, Wola Rębkowska, gm. Garwolin

Konstrukcja z zastosowaniem ściany kolankowej.

Płatwie o wymiarach ok. 15 x 15 cm lub 18 x 18 cm, podtrzymujące krokwie, stoją na słupkach osadzonych w oczepie i podniesione są w stosunku do niego o ok. 80 cm. W tej konstrukcji pojawiają się zdobione końcówki krokwi. Szkielet ściany kolankowej obity jest szalówką pionowo, ze zdobionymi końcówkami deseczek. Rys. 2.

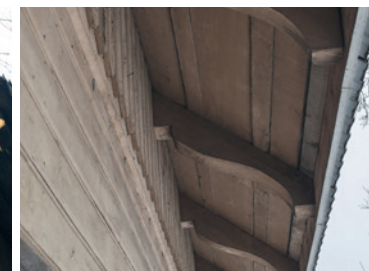
Stara Huta, gm. Garwolin

Natonin, gm. Osieck

Konstrukcja ze ścianą kolankową, Czarnowiec, gm. Osieck

Konstrukcja ze ścianą kolankową, Natonin, gm. Osieck

Konstrukcja ze ścianą kolankową, Ponurzyca, gm. Celestynów

Konstrukcja ze ścianą kolankową, Czarnowiec, gm. Osieck

Szczyty

Czarnowiec, gm. Osieck

Łuczniczka, gm. Pilawa

Osieck

Ozdobne miecze, Osieck

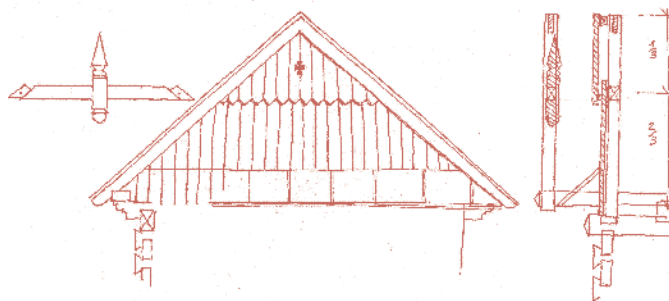
Górki, gm. Osieck

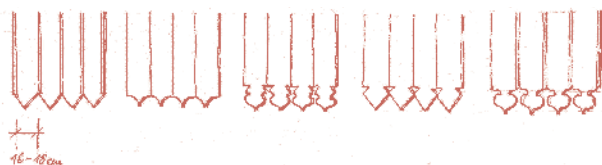
Okienko, Czarnowiec, gm. Osieck

Szczyty tradycyjnych domów wykonane są z pionowo ubitych desek szerokości 16–18 cm, zazwyczaj nie malowanych na żaden kolor, pozostawionych w kolorze surowego, ciemnego drewna. Deski ubite są w dwóch warstwach, z czego górna nachodzi na dolną. Końcówki desek górnej warstwy wycinano w ozdobne motywy. Szczyt oddziela od ściany szeroki okapnik, chroniący ścianę pod szczytem przed zaciekaniem. W szczytowej parze krokwi, odsuniętej od deskowania szczytu o około 70 cm, umieszczano jętkę z ozdobną iglicą, tzw. „królem”. Zarówno ozdobna jętka, jak i górna warstwa wycinanego szalunku zaczynały się na ok. 1/3 wysokości od kalenicy. Płatwie pośrednie wsparte są czasem na ozdobnych mieczach. W deskowaniu szczytu wycięty jest zazwyczaj ażurowy krzyżyk.

Rysunek poniżej:
Konstrukcja ściany szczytowej z ozdobną iglicą na jętce.

Przykłady ozdobnych motywów w końcówkach szalówki w szczytach.

Pod ozdobną jętką często umieszczone jest okienko, dzielone na trzy lub cztery kwatery, umieszczone centralnie, oblistwowane frezowanymi listwami przykiennymi.

Fundament

Fundament z łamanego kamienia polnego, Natolin, gm. Osieck

Osadzenie zrębu budynku na fundamencie z okrągłych kamieni, Czarnowiec, gm. Osieck

Płaski kamień polny przed wejściem do domu, Czarnowiec, gm. Osieck

Okolice Osiecka obfitują w głązy narzutowe. Istnieje tu długa tradycja wykorzystywania tego budulca do wznoszenia fundamentów, schodków, murów, budynków gospodarczych. Kamień jest łupany na fragmenty i muruje się z niego ścianę płaskimi stronami do zewnątrz.

Najstarsze obiekty drewniane stały na okrągłych spłaszczonych głazach, leżących wprost na ziemi. Fundament muruje się z nieregularnych brył lub obrabianych prostokątnych kamiennych „cegiel” z widoczną, wystającą fugą z zaprawy, z góry całość jest wykończona tzw. warkoczem z czerwonej cegły ustawionej w pionie.

Schody wejściowe wykonywane były ze specjalnie dobranych, dużych, płaskich kamieni polnych położonych przed wejściem do domu lub murowane z płaskich bloków łamanego polnego kamienia, obramowanych murkiem z szarego cementu.

Kamieniarz przy pracy

Tradycyjne formy ogrodzeń na południowowschodnim Mazowszu:

Plot ze sztachet, tradycyjnie stosowany do grodzenia otoczenia domu i podwórza, wymiary sztachet: szerokość 6 – 9 cm, wysokość 120 – 160 cm, ścięte szpiczasto czubki, w naturalnym kolorze ciemnego drewna, ciemnego brązu lub czerni, słupki tej samej wysokości, o wymiarach 12 cm x 12 cm, drewniane lub betonowe. Jego odmianą jest plot pełny, z desek ubijanych pionowo na zakładkę, stosowany do wygradzania podwórzy, granic posesji, szczególnie w gęstej zabudowie.

Plot drewniany pełny w konstrukcji sumikowołątkowej z poziomych desek wypuszczonych w rowki w pionowych słupach, stosowany dawniej do grodzenia siedlisk, podwórzy; wysokość 120 – 150 cm, deski lub bale poziome szerokości ok. 20 cm, układane warstwowo, słupy o wymiarach 15 x 15 cm.

Plot z żerdzi, tradycyjnie stosowany do grodzenia pastwisk, ogrodów, większych zagospodarowanych przestrzeni w pobliżu siedliska; wysokość 80 – 120 cm, słupki drewniane okrągłe lub kwadratowe, dwie lub trzy poprzeczki z okrągłych lub przepołowionych korowanych żerdzi lub desek.

Plot pleciony z wikliny, chrustu, grubych gałęzi stosowany do grodzenia pastwisk, ogrodów, większych, zagospodarowanych przestrzeni w pobliżu siedliska; wysokość 80 – 120 cm.

Murek z polnych kamieni, stosowany dawniej do grodzenia granic dróg polnych, duże kamienie w stanie okrągłym lub rozbijane na ćwiartki, układane w rzędach obok siebie lub piętrowo w luźnych przymach.

Budując lokalnie, zwróć uwagę na projekt ogrodzenia Twojego siedliska – to ważna część otoczenia domu.

Wpisanie się w otoczenie to cecha dobrego projektu ogrodzenia – na terenach wiejskich, od frontu posesji powinno się stosować formy ogrodzeń lekkich, transparentnych i niskich, wykonanych z materiałów neutralnych dla otoczenia, głównie drewna. Gęste rozmieszczenie murowanych słupów na wysokim cokale tworzy masywną, ciężką bryłę, która w rezultacie może przytłaczać sąsiednią architekturę. W zamian lepiej stosować cieńsze, mniej widoczne słupki wykonane z drewna, kwadratowe w przekroju profile stalowe, słupki z szarego betonu, kamienia polnego. Do murowania grubych słupków warto używać czerwonej matowej cegły zamiast błyszczącego klinkieru – ten materiał nie wpisuje się w lokalną tradycję. Generalnie sprawdza się zasada, że: im prościej, tym lepiej.

Świetnym pomysłem naturalnego ogrodzenia są **żywoploty** z rodzimych gatunków liściastych, np. grabu – od setek lat stosowane w polskich ogrodach – przeciwwagi dla iglastych tuj, obcych naszej tradycji.

Zastosowanie w wiejskim krajobrazie obcych lokalnej tradycji materiałów i form zazwyczaj wygląda nienaturalnie. Unikaj błyszczących stalowych elementów, betonowych przesł z bogatymi ornamentami, połyskliwego klinkieru w ostrych kolorach, pałacowych, kutych elementów – wszystkie one są obce wiejskiemu krajobrazowi. W zamian możesz sięgnąć po tradycyjne wzory ogrodzeń mazowieckich lub zaprojektować coś nowego, korzystając z lokalnych materiałów.

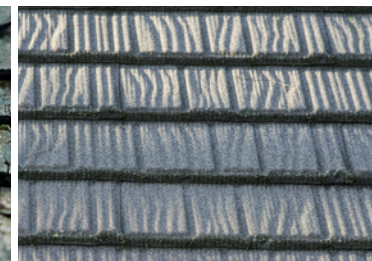
Ogrodzenia z betonu szpecą krajobraz, są obce naszej tradycji. To ogrodzenie jest w innym stylu niż dom, przy którym stoi, nie nawiązuje materiałem, kolorem, stylem, jest za mało transparentne, zastania ładną bryłą domu.

Pokrycie dachowe

Większość tradycyjnych materiałów pokrycia dachu, poza strzechą, tworzy płaskie połacie, optycznie nie powiększające grubości dachu, tak jak blacha. Pokrycia charakteryzują się drobną, matową fakturą złożoną z małych, regularnie rozłożonych elementów w ciemnych kolorach. Należą do nich: gont drewniany, płaskie dachówki cementowe i ceramiczne oraz płytki kwadratowego eternitu.

Charakterystyka kilku najpopularniejszych materiałów pokrycia dachów spotykanych w starym budownictwie mazowieckim i propozycje ich współczesnych odpowiedników.

Kwadratowe płytki eternitu układane w karo, ich odpowiednikiem mogą być panele blaszane typu Karo.

Gont drewniany, osikowy, lub świerkowy, odpowiednikiem gontów drewnianych są panele blacho dachówki gontopodobnej, udanie imitującej ich fakturę.

Blacha płaska układana w tzw. technice na zwoje (z okrągłymi waleczkami na łączeniach arkuszy) lub na rąbki (ze spłaszczonymi rąbkami na łączeniach arkuszy). Odpowiednikiem współczesnym tego materiału jest panel dachowy na rąbek stojący, doskonale pasujący do obiektów nowoczesnych i zabytkowych.

Zapomniane na Mazowszu materiały takie jak strzecha i gont, pomijając aspekt technicznych trudności w ich pozyskaniu i montażu, jednoznacznie kojarzą się z budownictwem historycznym, przez co współcześnie nie wszędzie będą harmonizować z nowym otoczeniem. Dziś ich zastosowanie może być uzasadnione w zabytkowych budynkach, w nowym budownictwie natomiast wymaga dobrego projektu, a także uwzględnienia kontekstu otoczenia, np. strzecha pośród współczesnego budownictwa mogłaby zbyt kontrastować i odcinać się od nowych form dachów.

Wybierając materiały pokrycia dachu korespondujące z lokalną tradycją, warto uwzględnić typowe faktury klasycznych materiałów i ich kolorystykę. Typowe kolory to srebrny – ocynk (blacha), ciemna czerwień RAL 2001 lub uniwersalny grafit.

Dachówka płaska cementowa i ceramiczna, prostokątna lub z półokrągłym dołem, tzw. karpiówka. Ich współczesnym odpowiednikiem są tzw. dachówki płaskie zakładkowe ceramiczne i cementowe, a także współczesna dachówka karpiówka.

Dachówki ceramiczne o kształtach wypukłych i blachodachówka to formy nie występujące w tradycyjnym budownictwie Mazowsza, nie wpisują się one w lokalny styl architektoniczny.

Jak wpisać nową architekturę w lokalny krajobraz i tradycję? Nie jest to zadanie łatwe, wymaga u architekta dużego wycucia, znajomości lokalnych materiałów i technik, umiejętności nadania starym wzorom nowych znaczeń, pilnego obserwowania otoczenia projektowanego obiektu. Pomimo, że nie jest to tematem niniejszej publikacji, pragniemy zasygnalizować najistotniejsze warunki nawiązania dialogu z otoczeniem i miejscową tradycją w nowej architekturze:

Czym kierować się, projektując architekturę w dialogu z lokalnym stylem architektonicznym?

- 1 Skala i proporcje: prosta bryła na planie prostokąta, dach dwuspadowy o kącie 38 stopni z okapnikami na szczytach, okapy głębokości ok. 80 cm na wypuszczonych końcówkach belek stropowych, proporcja dachu do przyziemia 1:1.
- 2 Upodobnienie do otoczenia – szukanie nawiązań do otoczenia i sąsiedniej zabudowy, szczególnie historycznej, poprzez zastosowanie podobnej skali, kąta dachu, kolorystyki, faktury elewacji i dachu, dostosowanie wysokości całkowitej budynku do zabudowy sąsiedniej.
- 3 Budowanie w stylu lokalnym lub w nawiązaniu do elementów lokalnej tradycji, unikanie obcych kulturowo form, obcych regionowi i mazowieckiemu krajobrazowi wiejskiemu, typu „pałacyk” lub „chałupa góralska”.
- 4 Zastosowanie materiałów wykończeniowych neutralnych dla otoczenia wiejskiego, takich jak: drewno, czerwona cegła, kamień polny, tynk wapienny, glina i nowoczesnych, np. stal, blacha stalowa, w kolorach stonowanych, nie krzykliwych, występujących w otaczającej przyrodzie, takich jak: biel, szarości, beże, brązy, czerni itp.
- 5 Zastosowanie faktur występujących w tradycyjnych materiałach i rytmów występujących w budownictwie tradycyjnym np. rytmy szalówki na ścianach, rytmy okien, układ: ciemny szczyt z drewna i jasna ściana przyziemia.
- 6 Wprowadzenie cytatów z tradycyjnego budownictwa, zastosowanie detali z drewna, np. stropów drewnianych na belkach, widocznych elementów więźby dachowej, ganków drewnianych.

Wskazówki te nie wyczerpują oczywiście rozległego tematu projektowania architektury i planowania przestrzennego, ale niech będą zachętą do obserwowania otoczenia i świadomego poszukiwania z nim dialogu. **Buduj lokalnie!**

Ogólna koncepcja:
Mateusz Niwiński

Współpraca:
Radosław Barek

Tekst:
Mateusz Niwiński

Fotografie:
Maciej Łabudzki
Mateusz Niwiński
Piotr Baczewski
Marian Pokropek

Rysunki:
Mateusz Niwiński
Radosław Barek

Korekta:
Katarzyna Pałycka

Opracowanie graficzne:
Lidia Dańko

Wydanie folderu współfinansowane ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego.

Mazowsze.
serce Polski